
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN - POLONIA

VOL.LX, SUPPL. XVI, 243

SECTIO D

2005

Samodzielna Pracownia Wirusologii¹
Katedry i Kliniki Chorób Zakaźnych Akademii Medycznej w Lublinie
Chair of Virology of Medical University in Lublin,
Katedra i Klinika Psychiatrii Akademii Medycznej w Lublinie²
Chair and Department of Psychiatry of Medical University in Lublin,
Zakład Pielęgniarstwa Psychiatrycznego³
Wydziału Pielęgniarstwa i Nauk o Zdrowiu Akademii Medycznej w Lublinie
Faculty of Nursing and Health Sciences Medical University of Lublin

ANNA KOWAL¹, KINGA SZYMONA², ANIELA PŁOTKA³ LEON JABŁOŃSKI¹

*A family background in development of the sense
of coherence (SOC) in secondary school students*

**Środowisko rodzinne w kształtowaniu poczucia koherencji (SOC)
uczniów szkół średnich**

Środowisko rodzinne stanowi jeden z ważniejszych predyktorów prawidłowego rozwoju człowieka. Na bazie doświadczeń dzieciństwa, adolescencji i okresu wczesnej dorosłości w toku socjalizacji kształtuje się poczucie koherencji.

Istotny wpływ na kształtowanie się poczucia koherencji mają oddziaływania wychowawcze, z którymi dziecko spotyka się w domu rodzinnym.

Poczucie koherencji (SOC – Sense of Coherence) zostało zdefiniowane przez twórcę tego pojęcia – A. Antonovsky'ego [1] jako „globalna orientacja człowieka, wyrażająca stopień, w jakim człowiek ten ma dojmujące, trwałe, choć dynamiczne poczucie pewności, że (1) bodźce napływające w ciągu życia ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego mają charakter ustrukturuwany, przewidywalny i wytłumaczalny; (2) dostępne są zasoby, które pozwolą mu sprostać wymaganiom stawianym przez te bodźce; (3) wymagania te są dla człowieka wyzwaniem wartym wysiłku i zaangażowania.”

Na poczucie koherencji, zdaniem Antonovsky'ego, składają się 3 komponenty:

Zaradność (Manageability) – dostrzeganie zasobów będących do dyspozycji jednostki, pozwalających sprostać stawianym jej wymaganiom.

Zrozumiałość (Comprehensibility) – spostrzeganie napływających informacji jako zrozumiałych, uporządkowanych, spójnych i jasnych, mających sens poznawczy.

Sensowność (Meaningfulness) – poczucie, że istnieją ważne dziedziny życia, które warte są emocjonalnego zaangażowania, poświęcania energii.

Badania dotyczące wpływu środowiska rodzinnego na kształtowanie się poczucia koherencji prowadzili Wolff i Ratner [9]. Margalit, Aviv i Ankonina [5] badali związek pomiędzy poczuciem koherencji a atmosferą środowiska rodzinnego i strategiami radzenia sobie ze stresem. Stwierdzono, że rodzice dzieci z zaburzeniami zachowania charakteryzowali się niższym poczuciem koherencji, niż rodzice dzieci nie przejawiających tego typu zaburzeń. Antonovsky i Sourani [2] oraz Kaslow, Hansson i Lundblad [4] stwierdzili, że poczucie koherencji pozytywnie koreluje z poziomem satysfakcji z życia rodzinnego. Sagy i Antonovski [6] również wykazali, że poziom adaptacji, który określa zadowolenie z życia i stan zdrowia dodatnio koreluje z poziomem rodzinnego poczucia koherencji.

Celem badań była ocena wpływu wybranych aspektów środowiska rodzinnego na kształtowanie się poczucia koherencji w grupie uczniów szkół średnich. Analizie poddano relacje badanej młodzieży z rodzicami (ojcem i matką) i rodzeństwem oraz doznawanie w domu rodzinnym przemocy fizycznej i psychicznej.

MATERIAŁ I METODY

Badaniami objęto 439 uczniów szkół średnich w wieku od 16 do 19 roku życia – 285 dziewcząt i 154 chłopców. Badania zostały przeprowadzone wśród młodzieży uczącej się w Zespole Szkół Włókienniczych w Lublinie i Zespole Szkół Budowlanych w Biłgoraju w okresie od października 2004 do lutego 2005 r.

W badaniach zastosowano własny protokół naukowo-badawczy przeznaczony do oceny różnych aspektów środowiska rodzinnego oraz Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC-29 do pomiaru poczucia koherencji.

Testowaniu statystycznemu poddano hipotezę, że w grupach wyodrębnionych ze względu na wymienione wyżej czynniki średnie wartości składowych poczucia koherencji nie różnią się. Istnienie różnic między średnimi poszczególnych skal poczucia koherencji oceniano przy pomocy testu t Studenta.

WYNIKI BADAŃ I ICH OMÓWIENIE

Badanym uczniom zadawano pytania, jak oceniają oni swoje relacje z ojcem, matką i rodzeństwem (dobre – złe) oraz czy w swojej rodzinie doświadczyli przemocy fizycznej i psychicznej (nie – tak). Poniższa tabela przedstawia licznosci grup oraz średnie wartości składowych poczucia koherencji w grupach wydzielonych ze względu na odpowiedzi udzielone na postawione wyżej pytania. W dalszej analizie przyjęto poziom istotności 0,05.

Pytanie	Grupa	Liczność	Procent	SOC	Zrozumiałość	Sterowalność	Sensowność
Jak oceniasz swoje relacje z ojcem?	Dobre	340	81,3	126,6	42,9	45,8	37,9
	Złe	78	18,7	116,3	40,4	41,3	34,6
Jak oceniasz swoje relacje z matką?	Dobre	392	92,2	125,7	42,8	45,3	37,5
	Złe	33	7,8	114,4	38,8	41,6	34,0
Jak oceniasz swoje relacje z rodzeństwem?	Dobre	336	87,5	125,6	42,6	45,3	37,8
	Złe	48	12,5	116,3	40,9	41,9	33,4
Czy w rodzinie doświadczyłeś przemocy fizycznej?	Nie	378	88,7	125,4	42,7	45,2	37,5
	Tak	48	11,3	120,1	40,5	43,8	35,8
Czy w rodzinie doświadczyłeś przemocy psychicznej?	Nie	344	82,1	127,1	43,0	46,0	38,1
	Tak	75	17,9	114,6	40,7	40,4	33,4

Tabela I przedstawia szczegółowe wyniki testu istotności różnic między średnimi SOC dla grup wydzielonych ze względu na relacje z ojcem. Wszystkie składowe poczucia koherencji okazały się istotnie wyższe w grupie, w której relacje z ojcem postrzegane były jako dobre, niż w grupie, w której relacje te postrzegane były jako złe.

Tabela I. Relacje z ojcem

Zmienna	Średnia Dobre	Średnia Złe	p <	Odch. std. Dobre	Odch. std. Złe
SOC	126,6	116,3	0,0001	20,2	22,6
Zrozumiałość	42,9	40,4	0,0105	7,9	7,2
Sterowalność	45,8	41,3	0,0000	8,4	9,9
Sensowność	37,9	34,6	0,0017	8,0	9,5

Podobne wyniki uzyskano dla relacji z matką. Wszystkie składowe poczucia koherencji w grupie, w której relacje z matką postrzegane były jako dobre, okazały się być istotnie wyższe, niż w grupie, w której relacje te postrzegane były jako złe. Wyniki obrazuje Tabela II.

Tabela II. Relacje z matką

Zmienna	Średnia Dobre	Średnia Złe	p <	Odch. std. Dobre	Odch. std. Złe
SOC	125,7	114,4	0,0031	20,7	22,5
Zrozumiałość	42,8	38,8	0,0043	7,8	6,9
Sterowalność	45,3	41,6	0,0197	8,7	10,2
Sensowność	37,5	34,0	0,0215	8,3	9,4

W przypadku grup wydzielonych ze względu na relacje z rodzeństwem istotne okazały się różnice dla ogólnego wyniku SOC i dla podskali sensowności i sterowalności. Natomiast dla podskali poczucia zrozumiałości nie stwierdzono istotnych różnic.

Tabela III. Relacje z rodzeństwem

Zmienna	Średnia Dobre	Średnia Złe	p <	Odch. std. Dobre	Odch. std. Złe
SOC	125,6	116,3	0,0038	21,0	20,2
Zrozumiałość	42,6	40,9	0,1685	7,9	6,5
Sterowalność	45,3	41,9	0,0145	8,9	9,1
Sensowność	37,8	33,4	0,0008	8,2	9,0

Ciekawe wyniki uzyskano dla grup wydzielonych ze względu na doświadczanie w swoich rodzinach przemocy fizycznej bądź psychicznej. Wyniki przedstawiają Tabele IV i V.

Tabela IV. Poczucie doświadczenia w rodzinie przemocy fizycznej

Zmienna	Średnia Nie	Średnia Tak	p <	Odch. std. Nie	Odch. std. Tak
SOC	125,4	120,1	0,0973	20,6	24,9
Zrozumiałość	42,7	40,5	0,0648	7,8	7,7
Sterowalność	45,2	43,8	0,3058	8,6	11,3
Sensowność	37,5	35,8	0,1702	8,1	10,7

Tabela V. Poczucie doświadczenia w rodzinie przemocy psychicznej

Zmienna	Średnia Nie	Średnia Tak	p <	Odch. std. Nie	Odch. std. Tak
SOC	127,1	114,6	0,0000	20,1	22,4
Zrozumiałość	43,0	40,7	0,0203	7,8	7,3
Sterowalność	46,0	40,4	0,0000	8,2	10,3
Sensowność	38,1	33,4	0,0000	7,9	9,5

Nie stwierdzono istotnych różnic między grupami, w których badani deklaruowali doznawanie przemocy fizycznej albo jego brak.

W przypadku grup wydzielonych ze względu na doznawanie w rodzinie przemocy psychicznej średnie wartości SOC we wszystkich skalach były istotnie wyższe dla grupy osób deklarujących, że takiej przemocy nie doznawały niż dla grupy osób, które takiej przemocy doznawały.

Antonovsky [1] stwierdza, że poczucie koherencji kształtuje się w toku socjalizacji człowieka, przede wszystkim w okresie dzieciństwa. Podkreśla również wagę klimatu emocjonalnego relacji między dzieckiem a najbliższymi osobami i pełnych akceptacji wzorców wychowawczych na rozwój silnego poczucia koherencji. Decydujące dla najwcześniejszych doświadczeń jest przekazanie dziecku komunikatu, że jest ono osobą ważną. Jelonkiewicz [3] wyjaśnia ten mechanizm jako pewnego rodzaju dziedziczenie społeczne poczucia koherencji, traktowanego tu jako właściwość psychologiczna opisująca poznawczo-motywacyjne interakcje człowieka z otaczającym światem. Istotny wpływ środowiska rodzinnego na kształtowanie się poczucia koherencji potwierdzili w swoich badaniach Wolff i Ratner [9].

Uzyskane wyniki badań są zgodne z innymi doniesieniami. Wielu badaczy obserwowało skutki wychowawcze jawnego odrzucenia dzieci, np. Ziemska [10]. Większość dzieci odrzuconych

przejawiało lękliwość, nieśmiałość, agresję. Istotne związki z poczuciem koherencji i negatywnymi postawami rodzicielskimi (odrzucającą i wymagającą) u pacjentów z zaburzeniami nerwicowymi stwierdzili Szymona i wsp. [8].

Z przedstawionego tutaj przeglądu literatury dotyczącej problematyki związanej z poczuciem koherencji oraz rezultatów uzyskanych w tej pracy wynika potrzeba prowadzenia dalszych badań związanych z kształtowaniem się poczucia koherencji.

WNIOSKI

1. Dobre relacje z rodzicami sprzyjają ukształtowaniu się wyższego poczucia koherencji (SOC) i jego trzech składowych.
2. W badanej grupie u młodzieży, która miała dobre relacje z rodzeństwem stwierdzono istotnie wyższe poczucie koherencji oraz poczucie sterowalności i sensowności, w porównaniu do młodzieży, która relacje z rodzeństwem określiła jako złe.
3. Doświadczenie w rodzinie przemocy psychicznej powoduje obniżenie poczucia koherencji (SOC) i jego trzech składowych. Nie wykazano istotnych związków pomiędzy SOC a doświadczaniem przemocy fizycznej w grupie badanej młodzieży.

PIŚMIENNICTWO

- [1] Antonovsky A.: Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well, Jossey-Bass, San Francisco 1987 [tłumaczenie polskie: Antonovsky A., Rozwikłanie tajemnicy zdrowia. Jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować, Fundacja IPN, Warszawa 1995].
- [2] Antonovsky A., Sourani T.: Family Sense of Coherence and Family Adaptation, *Journal of Marriage and Family*, 1988, 50, 79-92.
- [3] Jelonkiewicz I.: Dystrybucja władzy w rodzinie a poczucie koherencji u młodych dorosłych (studium empiryczne), praca doktorska, Wydział Psychologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1998.
- [4] Kaslow F. W., Hansson K., Lundblad A., M.: Long term marriages in Sweden: And some comparisons with similar couples in the United States, *Contemporary Family Therapy. An International Journal*, 1994, Dec., 16 (6), 521-537.
- [5] Margalit M., Raviv A., Ankonna D.: Coping and coherence among parents with disabled children, *Journal of Clinical Child Psychology*, 1992, 21 (3), 202-209.
- [6] Sagy S., Antonovsky H.: Factors related to the development of the sense of coherence (SOC) in adolescence. A retrospective study, 1999, *Polish Psychological Bulletin*, 30 (4), 255-262.
- [7] Sęk H., Ścigała I.: Stres i radzenie sobie w modelu salutogenetycznym, *Promocja Zdrowia. Nauki Społeczne i Medycyna*, 1996, Rocznik III, nr 8-9, 21-33.
- [8] Szymona K., Szymona J., Pawłowska B.: Poczucie koherencji (SOC) a postawy rodzicielskie w percepcji pacjentów z zaburzeniami nerwicowymi, *Annales UMCS*, 2002, LVII supl. XI, 390-396.
- [9] Wolff A. C., Ratner P. A.: Stress, social support, and sense of coherence, *Western Journal of Nursing Research*, 1999, 21 (2), 182-197.
- [10] Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.

STRESZCZENIE

Środowisko rodzinne stanowi jeden z ważniejszych modyfikatorów prawidłowego rozwoju człowieka. Celem badań była ocena wpływu środowiska rodzinnego na kształtowanie się poczucia koherencji. Badaniem objęto 439 uczniów szkół średnich w wieku od 16 do 19 roku życia (285 dziewcząt i 154 chłopców). W badaniach zastosowano Kwestionariusz Orientacji Życiowej SOC-29 do pomiaru poczucia koherencji oraz własny protokół naukowo-badawczy do oceny aspektów środowiska rodzinnego. Analizie poddano stosunki z rodzicami i rodzeństwem oraz doświadczenie przemocy fizycznej lub psychicznej. Następnie badano wpływ tych czynników na poczucie koherencji. W wyniku przeprowadzonych badań wykazano istotny statystycznie związek pomiędzy środowiskiem rodzinnym, a poczuciem koherencji.

SUMMARY

Family background is one of important modifiers of proper human development. The aim of our study was the evaluation of the influence of family background in the process of sense of coherence.

The study was carried out in the group of 439 secondary school students, aged 16-19 (154 boys and 285 girls) The level of sense of coherence was measured by the Life Orientation Questionnaire (SOC-29). A specially devised questionnaire was used to identify sociodemographic data. The following factors were analyzed: relationship with parents and siblings, family violence. The influence of these factors in the development of sense coherence was analyzed. A statistically relevant associations have been demonstrated between a family background and the sense of coherence.